

दलित विद्यार्थीहरूको उच्च माध्यमिक शिक्षामा सहभागिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय स्नातकोत्तर (एम.एड.) दोस्रो वर्ष शैक्षिक
योजना तथा व्यवस्थापन विषयको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका
लागि शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागमा प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

रुपनारायण घिमिरे

स्नातकोत्तर द्वितीय वर्ष

त्रि.वि.वि.दर्ता नं. ४८०९३-९५

परीक्षा रोल नं. : २१४०१४४(२०६६)

क्याम्पस रोल नं. : २१२ (२०६४/०६५)

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

इन्द्रपुर मोरङ्ग

चैत्र, २०६९

सिफारिस पत्र

यस क्याम्पसका M.Ed दोस्रो वर्षका विद्यार्थी रुपनारायण घिमिरेद्वारा “दलित विद्यार्थीहरूको उच्च माध्यमिक शिक्षामा सहभागिता” शीर्षकको शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा पुरा गर्नु भएको हो । यस शोधपत्रको अध्ययन, अध्ययन विधि, प्रस्तुतिकरण र निष्कर्षबाट म सन्तुष्ट छु । अतः शोधपत्र मूल्याङ्कनको लागि मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९ / /

(शोध निर्देशक)

भोजराज घिमिरे

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

स्वीकृति पत्र

शिक्षाशास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागका विद्यार्थी रुपनारायण घिमिरेले “दलित विद्यार्थीहरुको उच्च माध्यमिक शिक्षामा सहभागिता” शीर्षक राखी तयार पारिएकोमा प्रतिवेदनउपर आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

क्र.स.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख
२.	श्री भोजराज घिमिरे	प्रतिवेदन निर्देशक
४.		वाह्य सुपरिवेक्षक

मिति: २०६९/ /

कृतज्ञता

शोधकार्य आफैमा गहन र जटील विषय हो । शोधकार्य पूरा गर्नका लागि कठोर परिश्रम तथा धैर्यको आवश्यकता पर्ने कुराको यथार्थ अनुभव यस अनुसन्धानका क्रममा भएको छ । यसै सिलसिलामा “दलित विद्यार्थीहरूको उच्च माध्यमिक शिक्षामा सहभागिता” शीर्षक चयनगरी यो शोधपत्र तयार पारिएको छ । व्यक्तिगत अनेकौं व्यस्तताका बावजूद पनि आफ्नो अमूल्य समय दिई शोधपत्रको प्रारम्भदेखि हालसम्म उत्साहवर्धक प्रेरणा, कुशल निर्देशन तथा महत्वपूर्ण सुझाव दिनुहुने श्रेष्ठ गुरु श्री भोजराज घिमिरे प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यस शोधकार्यलाई अगाडि बढाउने क्रममा विशेष प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख श्रेष्ठ गुरु श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ, श्री गणेशप्रसाद दाहाल प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । मेरो अध्ययनको लागि सदा सहयोग गर्नुहुने मेरा पूजनीय मातापिता प्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

मेरो अध्ययन कार्यको हरेक क्षणमा आवश्यक सहयोग तथा प्रोत्साहन प्रदान गर्ने मेरी श्रीमती पद्मा धिताल विशेष प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय दाजुहरू निधिरत्न घिमिरे, गोपाल घिमिरे, दिदी बेलकुमारी घिमिरे प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस शोधकार्यको सामग्री सङ्कलनको क्रममा महत्वपूर्ण सहयोग गर्ने स्रोत व्यक्तिहरू चुडामणि भट्टराई र लक्ष्मी प्याकुरेललाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । थप सामग्री उपलब्ध गराउनु हुने साथी धनकुमार चोडवाड, टिकाराम भण्डारी, तीर्थ खतिवडा प्रति विनम्रता पूर्वक आभार प्रकट गर्दै पुनः यस्तै सहयोगको अपेक्षा गर्दछु ।

शोधपत्रको निर्माणको निम्ति कम्प्युटर टाइप र सेटिङ्ग गरिदिने टिना कम्प्युटर सेन्टरका भाई यज्ञमणि निरौलालाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा प्र.अ., गुरुवर्ग, विद्यार्थी, मित्रजन र शुभेच्छु प्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

रुपनारायण घिमिरे

शोधसार

प्रस्तुत अध्ययन दलित विद्यार्थीहरूको उच्च माध्यमिक शिक्षामा सहभागिता शीर्षकमा गरिएको छ । उच्च माध्यमिक तहमा दलित विद्यार्थीहरूको सहभागिताको स्थिति विश्लेषण गर्ने यो अध्ययनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

प्रस्तुत अध्ययन परिमाणात्मक र गुणात्मक दुवै अनुसन्धान ढाँचामा आधारित रहेको छ । उद्देश्य मुलक नमुना छनौट विधिको प्रयोग गरी ताप्लेजुङ जिल्लाको तुङ्गसाघु र फाकुम्बा स्रोत केन्द्र भित्रका तीन वटा उ.मा.वि.को छनौट गरी स्रोत व्यक्ति, प्राचार्य, अभिभावक, वि.व्य.स.अध्यक्ष, शिक्षक, विद्यार्थी गरी जम्मा २३ जना छनौट गरिएको छ भने सूचना संकलनका लागि अन्तर्वार्ता प्रश्नावली, लक्षित समुह छलफल र अवलोकन फारमको प्रयोग गरिएको छ ।

उ.मा. तहमा दलित विद्यार्थीहरूको भर्नाको वर्तमान अवस्था थोरै भएको देखिन्छ । जसका कारक तत्वहरूमा गरिवी, अशिक्षा, चेतनाको कमी, भेदभाव रहेको पाइन्छ । दैनिक उपस्थिति विवरणलाई मूल्याङ्कन गर्दा तीनवटै विद्यालयमा ५०% उपस्थिति देखिन्छ । दलित विद्यार्थीहरूको उर्तिण प्रतिशतलाई हेर्दा उर्तिण प्रतिशत ५०% देखिन्छ भने कक्षा छाड्ने र दोहोर्न्याउने कोहि पनि देखिदैन । त्यसैगरी, दलित र गैर दलित विद्यार्थीहरूको उत्तिर्ण र अनुत्तिर्ण प्रतिशतलाई हेर्दा अध्ययन क्षेत्रका दलित विद्यार्थीहरू ५८.३३% उत्तिर्ण भएको देखिन्छ भने गैर दलित विद्यार्थीहरू ६२.५५% उत्तिर्ण भएको देखिन्छ । दलित र गैर दलित विद्यार्थीहरूको भर्नाको अवस्था हेर्दा जम्मा दलित विद्यार्थीहरू १२ जना र गैर दलित विद्यार्थीहरू २१४ जना देखिन्छन् । दलित विद्यार्थीहरू र गैर दलित विद्यार्थीहरूको उत्तिर्ण प्रतिशत हेर्दा दलित विद्यार्थीहरू ५०% उत्तिर्ण र गैर दलित विद्यार्थीहरू ७२.२२% रहेको देखिन्छ ।

प्रस्तुत समस्या समाधान गर्नका लागि आर्थिक अवस्था सुधार्नमा सहयोग गर्ने कार्यक्रम, दलितमा चेतना जागरण गराउने, सामाजिक साँस्कृतिक जागरण ल्याउने, पाठ्यक्रममा परिमार्जन गर्ने, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गर्ने, दलित शिक्षकको व्यवस्था गर्ने, दलित विद्यार्थीहरूलाई प्रोत्साहन दिने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विषयसूची

	पृष्ठ सं.
सिफारिश पत्र	क
स्वीकृति पत्र	ख
कृतज्ञता	ग
शोधसार	घ
तालिका सूची	च
सक्षिप्त शब्दको पूर्ण रूप	ज

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	८
१.३ अध्ययनको औचित्य	९
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	१०
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	१०
१.६ अध्ययनको परिसिमा	१०

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	११
२.२ सैद्धान्तिक खाका	१५
२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता	१७

परिच्छेद तीन : अध्ययनको विधि

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा	१९
३.२ जनसंख्या	१९
३.३ नमूना छनौट	२०
३.४ अनुसन्धानका साधनहरू	२१
३.५ तथ्याङ्कका स्रोत	२१
३.६ तथ्याङ्क संकलन विधि	२२
३.७ तथ्याङ्क विश्लेषण विधि	२३

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको व्याख्या, विश्लेषण

४.१ उच्च माध्यमिक तहमा दलित विद्यार्थीको सहभागिताको वर्तमान स्थिति	२४
४.१.१ उच्च माध्यमिक तहमा दलित विद्यार्थीहरूको सहभागिता	२५
४.१.२ उच्च मा.वि. तहमा दलित विद्यार्थीको विद्यालयगत भर्नाको स्थिति	२६
४.१.३ उच्च मा.वि. तहमा दलित विद्यार्थीहरूको उपस्थिति	२७
४.१.४ दलित विद्यार्थीहरूको उत्तिर्ण विवरण	२९
४.१.५ उच्च मा.वि. तहमा दलित विद्यार्थीहरूको कक्षा छाड्ने र दोहोर्‍याउने दर	३०
४.१.६ दलित विद्यार्थीको नियमितता	३१
४.१.७ दलित र गैर दलित विद्यार्थीहरूको कक्षामा सहभागिता	३१
४.२ दलित र गैर दलित विद्यार्थीको सहभागिता बीच तुलनात्मक अध्ययन	३२
४.२.१ उच्च माध्यमिक तहमा दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरूको सहभागिता	३३
४.२.२ बीचैमा कक्षा छाड्ने दलित विद्यार्थीहरूको अन्य विद्यार्थीसँगको तुलना	३४
४.२.३ जातिगत आधारमा अन्तिम परीक्षामा सम्मिलित र उत्तीर्ण विद्यार्थीको अवस्था	३४
४.२.४ दलित जनजाति र अन्य विद्यार्थीको उत्तीर्ण र अनुत्तीर्ण प्रतिशत	३५
४.३ दलित बालबालिकाको उच्च मा.वि. तहमा सहभागिता सम्बन्धी समस्याका कारणहरू	३६
४.३.१ आर्थिक समस्या	३६
४.३.२ शैक्षिक समस्या	३६
४.३.३ चेतनाको कमी	३७
४.३.४ पारिवारिक कारण	३७
४.३.५ सामाजिक कारण	३८
४.४ दलित विद्यार्थीहरूको उच्च मा.वि. शिक्षामा सहभागिता सम्बन्धि समस्या समाधानका उपायहरू	३८

परिच्छेद पाँच : प्राप्ती, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ प्राप्ती	४१
५.२ निष्कर्ष	४२
५.३ सुझावहरू	४३
सन्दर्भग्रन्थ	
अनुसूचीहरू	

तालिका सूची

	पृष्ठ
तालिका नं. १, नमूनाको आकार	२०
तालिका नं. २, ताप्लेजुड जिल्लाको शैक्षिक तथ्याङ्क विवरण	२४
तालिका नं. ३, उच्च माध्यमिक तहका दलित विद्यार्थीहरूको भर्नाको वर्तमान अवस्था:	२५
तालिका नं. ४, उच्च मा.वि. तहमा दलित विद्यार्थीको भर्नाको विवरण	२६
तालिका नं. ५, उच्च मा.वि. तहमा दलित विद्यार्थीहरूको भर्ना विवरण	२६
तालिका नं. ६, उच्च मा.वि. तहमा दलित विद्यार्थीहरूको भर्ना विवरण	२७
तालिका नं. ७, उच्च मा.वि. तहमा दलित विद्यार्थीहरूको उपस्थिति विवरण	२८
तालिका नं. ८, उच्च मा.वि. तहमा दलित विद्यार्थीहरूको उत्तीर्ण विद्यार्थी विवरण (कक्षा ११)	२९
तालिका नं. ९, उच्च मा.वि. तहमा दलित विद्यार्थीहरूको उत्तीर्ण विद्यार्थी विवरण (कक्षा १२)	२९
तालिका नं. १०, उच्च मा.वि. तहमा दलित विद्यार्थीहरूको कक्षा छाड्ने र दोहोर्न्याउने विवरण	३०
तालिका नं. ११, दलित विद्यार्थीको नियमितता	३१
तालिका नं. १२ दलित र गैर दलित विद्यार्थीहरूको कक्षामा सहभागिताको स्थिति	३२
तालिका नं. १३ दलित र गैर दलित विद्यार्थीहरूको भर्नाको विवरण	३३
तालिका नं. १४, जातिगत आधारमा बीचैमा विद्यालय छाडेका विद्यार्थी संख्याको तुलना	३४
तालिका नं. १५, जातिगत आधारमा अन्तिम परीक्षामा सम्मिलित र उत्तीर्ण विद्यार्थी संख्या	३५
तालीका न. १६, दलित जनजाति र अन्य विद्यार्थीको उत्तीर्ण र अनुत्तीर्ण प्रतिशत	३५

संक्षिप्त शब्दावली

आ.प्रा.शि.प.	आधारभूत प्राथमिक शिक्षा परियोजना
इ.सं.	इस्वी सम्वत
उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
एम.एड.	मास्टर अफ एजुकेशन
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
जि.शि.अ.	जिल्ला शिक्षा अधिकारी
जि.शि.का.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
न.पा.	नगरपालिका
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्र.अ.	प्राधानाध्यापक
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
वि.नि.	विद्यालय निरीक्षक
वि.व्य.स.	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
वि.सं.	विक्रम सम्वत
शै.सं.	शैक्षिक सत्र
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय